

Смирнов М.І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент*

**ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ДОКАЗІВ,
ОДЕРЖАНИХ ВІД ЗАПИТУВАНОЇ СТОРОНИ В РЕЗУЛЬТАТІ
ВИКОНАННЯ ЗАПИТУ ПРО МІЖНАРОДНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ**

Досягнення завдань кримінального провадження, всебічне, повне та об'єктивне здійснення досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні, ускладненому іноземним елементом є неможливим без отримання міжнародної правової допомоги від компетентного органу запитуваної сторони.

Наявність іноземного елемента у кримінальному провадженні породжує певні процесуальні правовідносини та обумовлює необхідність збирання доказів, проведення інших процесуальних дій з метою сприяння досудовому розслідуванню, судовому розгляду або виконанню прийнятих рішень у кримінальному провадженні, яке здійснює компетентний орган запитуючої сторони.

У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває питання допустимого використання у національному кримінальному провадженні доказів, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, що потребує нового теоретичного обґрунтування і формулювання пропозицій з цього питання.

Конституція України передбачає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом (ч. 3 ст. 62). Пленумом Верховного Суду України зазначається, що докази повинні визнаватися такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінальним процесуальним законодавством

порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами¹.

Згідно з ч. 1 ст. 84 КПК доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких суд, слідчий суддя, прокурор або слідчий встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Статтею 86 КПК встановлюється, що докази, отримані у порядку, передбаченому КПК повинні визнаватися допустимими.

У ч. 4 ст. 93 КПК, яка регламентує збирання доказів окремо зазначається, що *докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження*. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб, виконання вироків та інших форм співробітництва.

Для допустимого використання у національному кримінальному провадженні доказів, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу необхідно дотримання наступних вимог кримінального процесуального законодавства.

По-перше, докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит.

Докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту, не можуть бути використані запитуючою стороною з іншою метою, ніж з тією, що зазначена в запиті. Виключенням є випадки досягнення між запитуваною та запитуючою сторонами інших домовленостей щодо використання таких доказів. Уповноважений (центральний) орган запитуючої сторони може

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 р.

використати результати виконання запиту з іншою метою лише за умови письмової згоди уповноваженого (центрального) органу запитуваної сторони. У таких випадках уповноважений (центральный) орган запитуючої сторони дотримується обмежень використання результатів запиту, встановлених запитуваною стороною.

По-друге, відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть визнаватися судом допустимими, якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з дотриманням передбаченого КПК або міжнародним договором України порядку.

Дотримання порядку направлення запитів передбачає, що зазначені матеріали, повинні бути передані запитуваній стороні в порядку, встановленому міжнародним договором та КПК України через відповідні уповноважені (центральні) органи України.

Міжнародне співробітництво здійснюється через Генеральну прокуратуру України – з питань проведення досудового розслідування, Міністерство юстиції України – з питань, пов'язаних із судовою діяльністю. Генеральна прокуратура України і Міністерство юстиції України у ст. 545 КПК названі центральними органами України, які уповноважені від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи і вжити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги. Крім того, відповідно до ч. 3 ст. 545 КПК, на визначений КПК або міжнародними договорами України орган поширюються повноваження, надані Генеральній прокуратурі України або Міністерству юстиції України.

Деякими міжнародними договорами України передбачений інший порядок зносин, зокрема, у визначених міжнародними договорами випадках, доручення про надання міжнародної правової допомоги направляються дипломатичними каналами Міністерства закордонних справ України, звідки вони передаються до Генеральної прокуратури України або Міністерства юстиції України. За

відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений (центральний) орган України надсилає запит про надання міжнародної правової допомоги до Міністерства закордонних справ України для подальшого передання його компетентному органу запитуваної сторони дипломатичним шляхом (ч. 5 ст. 544 КПК).

Складений судом, прокурором або слідчим за погодженням з прокурором запит надсилається до уповноваженого (центрального) органу України, який відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 541 від імені держави уповноважений направляти до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги.

Крім того, документи повинні бути складені, засвідчені у відповідній формі посадовою особою компетентного органу запитуючої або запитуваної сторони і скріплено печаткою компетентного органу.

По-третє, відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання дій, передбачених у запиті про міжнародне співробітництво, органами іноземної держави та за процедурою, передбаченою законодавством запитуваної держави, не потребують легалізації і визнаються судом допустимими, якщо під час їх отримання не було порушено засади справедливого судочинства, права людини і основоположні свободи.

Положення ч. 2 ст. 550 КПК щодо допустимості використання відомостей, отриманих у результаті виконання дій, *за процедурою, передбаченою законодавством запитуваної держави* є цілком обґрунтованим, оскільки застосування іноземного кримінально-процесуального законодавства при виконанні прохання запитуючої сторони є загальним правилом. Процесуальна форма, порядок і умови проведення процесуальних дій, критерії допустимості доказів в іноземній державі будуть відрізнятися, а іноді істотно. Відповідно порядок проведення процесуальної дії, передбачений законодавством іноземної держави не може бути тотожним порядку проведення таких дій країни, яка заявляє клопотання про виконання міжнародного слідчого (судового) доручення. Навіть при подібності правових систем і національних законодавств не можна

говорити про тотожність останніх, отже, процедура одержання доказів не може цілком збігатися з положеннями матеріального і (або) процесуального законодавства іншої країни. Тим більше неможливо говорити про відповідність процедури законодавству як запитуваної, так і запитуючої держави одночасно. Якщо прохання виконується з дотриманням матеріального і (або) процесуального права однієї сторони, то процедура одержання доказів у цьому разі автоматично не буде відповідати законодавству іншої країни з названих вище причин.

Докази, отримані у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу підлягають оцінці на загальних підставах. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний такий доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Тільки після перевірки і всебічного дослідження таких доказів вони можуть бути враховані при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

При оцінці допустимості доказів, отриманих на території іноземної держави, необхідно виходити з того, що докази можуть бути визнані допустимими, якщо вони отримані на законних підставах, тобто за окремими слідчими або судовими дорученнями; компетентними особами правоохоронних або судових органів держави; з дотриманням процесуальних норм цих держав.

Під час оцінки доказів вони можуть бути визнані недопустимими як за клопотанням сторін кримінального провадження та потерпілого, так і за власною ініціативою суду. При виникненні сумнівів у допустимості доказів, отриманих на території іноземної держави, необхідно перевіряти дотримання норм процесуального законодавства іноземної держави, а також норм, що регламентують правовідносини держав з питань міжнародного співробітництва. Вважаємо, що з цією метою при оцінці в судовому засіданні доказів, отриманих від запитуваної сторони, можлива участь представника компетентного органу

іноземної держави, що безпосередньо проводив або брав участь у проведенні запитуваних процесуальних дій. У такій ситуації він міг би довести суду, сторонам кримінального провадження процедуру та особливості проведення процесуальних дій, відповідність порядку їх проведення законодавству запитуваної держави, що дозволить суду прийняти обґрунтоване рішення про допустимість і достовірність отриманих доказів.

Допускаючи застосування іноземного кримінального процесуального права при збиранні доказів на території іноземної держави під час міжнародного співробітництва, включаючи клопотання на основі взаємності, слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд здійснюють оцінку їх допустимості з урахуванням положень національного кримінального процесуального законодавства.

Отже, аналіз чинного КПК дозволяє нам дійти висновку, що докази, отримані в порядку правової допомоги відповідно до міжнародних договорів та діючого кримінального процесуального законодавства України, мають таку саму юридичну силу, як і докази, отримані на території України.

Документи, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, якщо їх складено, засвідчено у відповідній формі офіційною особою компетентного органу запитуючої сторони або запитуваної сторони і скріплено гербовою печаткою компетентного органу, приймаються на території України без додаткового засвідчення (легалізації) у разі, якщо це передбачено міжнародним договором України. Це означає, що вони підлягають використанню у кримінальному провадженні саме в тій процесуальній формі, яка була їм надана слідчими або судовими органами іноземної держави.